

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 1990-1995 ԹԹ.

ԱՐԹՈՒՐ ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ

Պետության գործառական կողմերը նշելու համար պետականագիտության մեջ օգտագործում են հիմնականում «պետության գործառույթ» (խորհրդային և հետխորհրդային տարածքում), ինչպես նաև «պետության խնդիրներ (կամ նպատակներ)» հասկացությունները: Վերջինն ավելի շատ տարածված է արևմտաեվրոպական պետաիրավական ուսմունքներում: Հայաստանյան պետականագիտության մեջ հասարակության և պետության առջև եղած խնդիրների տեսական իմաստավորումը կատարվում է *խնդրի լուծմանն ուղղված գործառույթ, գործառույթի իրականացման ձևեր և մեթոդներ* կատեգորիաների համակցության միջոցով: Բացի այդ, եթե խորհրդային և հետխորհրդային պետականագիտության մեջ պետության գործառույթները բաժանվում են ներքինի և արտաքինի, ապա եվրոպականում «պետության գործառույթների հարցը գործնականում չի քննարկվում: Որպես կանոն՝ այստեղ խոսքը պետության խնդիրների ու նպատակների մասին է»¹:

Ե՛վ «պետության գործառույթ», և՛ «պետության նպատակ-խնդիր» հասկացությունները ցույց են տալիս, թե ինչով է զբաղված պետությունը, ինչ նպատակներ է նա հետապնդում, ինչ քայլեր է ձեռնարկում դրանց հասնելու համար: Ընդունված է պետության գործառույթները բնորոշել որպես դրա գործունեության հիմնական ուղղություններ, որոնք արտահայտում են պետության էությունը և սոցիալական նշանակությունը, ուղղված են հասարակության պետական կառավարման նպատակների ու խնդիրների իրագործմանը²:

Պետության առջև կանգնած խնդիրներից են երկրի անվտանգության ռազմավարական պլանավորումը, դրա իրավական ամրագրումն

¹ «Общая теория права и государства». М., 1994, с. 239-240:

² Տե՛ս **Ա. Վաղարշյան**, Պետության և իրավունքի տեսություն-1: Դասախոսություններ, Եր., 2016, էջ 115: Այլ տեսաբանների՝ պետության գործառույթներին տրվող բնորոշումները հիմնական գծերով համընկնում են վերը բերված սահմանմանը: Օրինակ՝ Ս. Ա. Կոմարովը պետության գործառույթները բնորոշում է որպես «պետության առջև կանգնած խնդիրների կենսագործմանն ուղղված գործունեության հիմնական (գլխավոր) ուղղություններ (կողմեր, տեսակներ), որոնք միտված են հասնելու որոշակի նպատակների, պայմանավորված են պետության էությամբ և սոցիալական առաքելությամբ» (**Комаров С. А.** Общая теория государства и права. М., 1997, էջ 81):

ու կառավարումը: Պետաիշխանական պրակտիկայում պետական կառավարումը արդեն վաղուց լուծում է նաև ազգային անվտանգության ապահովման խնդիրները, որի համար գործում են բազմաթիվ ընդհանուր ու մասնագիտացված պետական մարմիններ: Այդ հարաբերությունների բարդ համակարգն առաջ բերեց դրանց տեսական հետազոտության պահանջունք, և հիմա արդեն առկա է անվտանգաբանությունը (սեկյուրիտիլոգիան) որպես իմացության կայացած ոլորտ³: Անվտանգաբանությունը օգտագործում է «ազգային շահեր», «ազգային անվտանգություն», «վտանգ», «սպառնալիք», «անվտանգության սպառնալիք», «ռազմական անվտանգություն», պաշտպանական և բազմաթիվ այլ տեսակների անվտանգություններ հասկացություններ, որոնք ունեն նաև իրենց նորմատիվ բովանդակությունը (բնորոշումը): Որպես կանոն, անվտանգության ապահովման գործունեությունը հիմնվում է պետության կողմից մշակված և ընդունված ազգային անվտանգության դոկտրինի կամ ռազմավարության վրա:

Այս համատեքստում առաջանում է այդ խնդիր-նպատակը պետության ավանդական գործառույթների համակարգում տեսականորեն իմաստավորելու, ինչպես նաև դրա կենսագործման իրավական կառուցակարգի ձևավորումը ՀՀ-ում վեր հանելու անհրաժեշտություն:

Ինչ է անվտանգության ապահովման խնդիրը երկրի անվտանգության ռազմավարական պլանավորման, դրա իրավական ամրագրման ու կառավարման իմաստով. պետության գործառույթ, իսկ եթե այն գործառույթ է, ապա ինչպիսի՞ ներքի՞ն, թե՞ արտաքին: Գրականության մեջ առանձնացնում են պետության հետևյալ ներքին գործառույթները. ա) տնտեսական, բ) սոցիալական, գ) ֆինանսական վերահսկողության և հարկման, դ) մշակութային, ե) իրավական, զ) էկոլոգիական: Պետության արտաքին գործառույթները ևս, ըստ արտաքին հասարակական հարաբերությունների ոլորտի (գործունեության օբյեկտի), բաժանվում են տեսակների, օրինակ՝ ա) երկրի պաշտպանության, բ) դիվանագիտական, գ) միջազգային անվտանգության և խաղաղության ապահովման, դ) միջպետական տնտեսական և առևտրաֆինանսական համագործակցության, ե) միջպետական մշակութային, գիտատեխնիկական և տեղեկատվական համագործակցության, զ) միջպետական էկոլոգիական համագործակցության, է) համաշխարհային իրավակարգի պաշտպանության:

Ինչպես տեսնում ենք, այս դասակարգման մեջ չկա անվտանգության ապահովման գործառույթը: Եզակի հեղինակներ կան, որոնք այն համարում են պետության առանձին գործառույթ: Անվտանգության ապահովման այն մասը, որը կապված է իրավապահպան գործունեության հետ, կլանվում է իրավական (իրավապահպան) գործառույթի կող-

³ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս **Халипов В. Ф.** Энциклопедия власти. М., 2005, էջ 309-321:

մից: Եթե տեսականորեն ընդունենք, որ պետությունն իրականացնում է նման գործառույթ, ապա առաջանում են մեթոդաբանական որոշակի բարդություններ՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ, նախ, շատ դժվար է առանձնացնել դրա օբյեկտը, և երկրորդ՝ այն արտաքին, թե՞ ներքին գործառույթ է: Պետության գործառույթների տեսության մեջ ընդունված է համարել, որ պետության յուրաքանչյուր գործառույթ ունի իր առարկան (օբյեկտը) և բովանդակությունը: Առարկան հասարակական հարաբերությունների որոշակի ոլորտն է (տնտեսություն, երկրի պաշտպանություն), որին ուղղված է պետական ներգործությունը: Գործառույթի բովանդակությունը մատնանշում է, թե ինչ է անում պետությունը, ինչ կառավարչական գործողություններ է կատարում տվյալ ոլորտում, ինչով են զբաղվում նրա համապատասխան մարմինները⁴: Ոչ միայն պետության կոնկրետ գործառույթը, այլև դրա բովանդակությունը (ի՞նչ անել խնդիրը լուծելու համար), իրականացման ձևերն ու մեթոդները որոշվում են խնդրով⁵: Այդպիսով, եթե պետության ամեն մի գործառույթ միաօբյեկտ կամ միասեռ է, ապա անվտանգաբանության մեջ ընդունված է առանձնացնել դրա բազմաթիվ օբյեկտներ՝ միջազգային, պաշտպանական, ռազմական, տնտեսական, ներքաղաքական, սոցիալական, հոգևոր-մշակութային, տեղեկատվական, էկոլոգիական, էներգետիկ, պարենային, ժողովրդագրական և այլն: Օրինակ՝ անվտանգության ապահովման խնդիրը նույն հաջողությամբ վերաբերում է նաև ներքին տնտեսական և մնացած բոլոր գործառույթներին: Անվտանգությունն ունի ներքին ու արտաքին վտանգներ, սպառնալիքներ, դրանով պայմանավորված բաղադրատարրեր: Այս համատեքստում դժվար է պնդել ու հիմնավորել, թե այն մաքուր արտաքին, թե ներքին գործառույթ է:

Թվում է, թե պետության բոլոր գործառույթներից անվտանգության ապահովումը սերտորեն կապված է երկրի պաշտպանության հետ: Սակայն տեսական հետևողական մոտեցման դեպքում նկատում ենք, որ դրանք լուծում են էականորեն տարբերվող խնդիրներ: Վ. Ն. Խրոպանյուկի մեկնաբանմամբ՝ «Երկրի պաշտպանության գործառույթն իրականացվում է տնտեսական, քաղաքական, դիվանագիտական և ռազմական միջոցներով: Խաղաղ ժամանակներում դա երկրի բազմակողմանի պատրաստվելն է դրսի հնարավոր հարձակումները դիմա-

⁴ Տե՛ս Ա. Վաղարշյան, նշվ. աշխ., էջ 115:

⁵ Պետության գործառույթների իրականացման ձևերը լինում են **իրավական և կազմակերպական**: Իրավական հիմնական ձևերն են՝ իրավաստեղծ, իրավակիրառ, իրավապահպան, հսկիչ-վերահսկողական և այլն: Ամեն մի ձևին համապատասխանում են իրեն բնորոշ մեթոդները: **Իրավական մեթոդներն** են՝ օրինականությունը, տեղեկութավորումը, համոզումը, խթանումը, խորհրդատվությունը, անմիջական կառավարումը, օրինական հարկադրանքը, իսկ կազմակերպական են՝ սոցիոլոգիական հետազոտությունը, ծրագրավորումը, կանխատեսումը, ընթացիկ վերլուծությունը, արդյունքների ամփոփումը, ինչպես նաև գաղափարադաստիարակչական մեթոդները (ավելի մանրամասն տե՛ս Ա. Վաղարշյան, նշվ. աշխ., էջ 123-126):

գրավելուն: Պատերազմի ժամանակ այդ գործառույթն ընդունում է հակառակորդի դեմ զինված պայքարի ձև, որի ընթացքում տեղի է ունենում երկրի բոլոր ուժերի միավորում՝ հաղթանակի հասնելու համար... Երկրի պաշտպանության գործառույթը տարողունակ է և բազմակողմ: Այն ընդգրկում է երկրի պաշտպանունակության ամրապնդմանը, ինչպես խաղաղ, այնպես էլ պատերազմական ժամանակ զինված ուժերի ռազմական հզորության ապահովմանն ուղղված պետության միջոցառումների ամբողջ համակարգը»⁶: Ըստ Վ.Ն. Խրոպանյուկի պետության պաշտպանական գործունեությունը հիմնվում է նրա ռազմական դոկտրինի (ուսմունքի) վրա և բաղկացած է մի քանի հիմնական ուղղություններից: Այդ ուղղություններն են՝ 1) երկրի պաշտպանական հզորության ամրապնդումը, որի երաշխիքը զարգացած, արդյունավետ, գիտահենք տնտեսությունն է, 2) զինված ուժերի կատարելագործումը, նրանց մարտունակության և մարտական պատրաստականության բարձրացումը, 3) պետական սահմանների պաշտպանությունը, 4) քաղաքացիական պաշտպանության կազմակերպումը, 5) զինված ուժերի պահեստայինների ռազմական ուսուցումը:

Անվտանգության ապահովման խնդրի և պաշտպանության գործառույթի տարբերությունը հասկանալու համար քննարկենք անվտանգաբանության և ռազմագիտության բառապաշարում առկա «ազգային անվտանգություն», «ռազմական անվտանգություն», «պաշտպանություն» հասկացությունները: «Ազգային անվտանգությունը» ավելի լայն է պետության «պաշտպանություն» հասկացությունից, իսկ «ռազմական անվտանգությունը»՝ «պետության պաշտպանունակությունից»: «Պաշտպանունակությունը» համարվում է «ռազմական անվտանգության առանձին բաղադրիչ»: Այս երեք հասկացությունները կապող օղակը «պաշտպանություն» հասկացությունն է: «Պաշտպանությունը քաղաքական, տնտեսական, ռազմական, սոցիալական, իրավական և այլ միջոցների ու միջոցառումների համակարգ է՝ ուղղված հանրապետության ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության ապահովմանը»⁷:

Այսպիսով, «անվտանգությունն» իր բոլոր տարատեսակներով և «պաշտպանությունը» նույնական հասկացություններ չեն: Պաշտպանությունը բուն պաշտպանական գործունեությունն է՝ ուղղված ագրեսիաներին հակահարված տալու համար պետության նախապատրաստմանը և, անհրաժեշտության դեպքում՝ զինված պաշտպանությամբ: Այս իմաստով «պաշտպանությունը» նույնանում է պետականագիտության մեջ օգտագործվող «երկրի արտաքին պաշտպանության գործառույթ» հասկացությանը: Ազգային անվտանգության առարկան նրա նպատակները, խնդիրները և գործառույթներն են՝ ուղղված ներքին և

⁶ Վ. Ն. Խրոպանյուկ, Պետության և իրավունքի տեսություն, Եր., 1997, էջ 199-200:

⁷ «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդված:

արտաքին ցանկացած տեսակի վտանգների նախականիմանը, կանխմանը և չեզոքացմանը, իսկ դրանք կարող են վերաբերել պետության այլ գործառնություններից ցանկացածի օբյեկտին:

Արված տեսական վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ ազգային անվտանգության ապահովումը ոչ թե պետության առանձին գործառնություն է, այլ միջգործառնությային կարևոր խնդիր, որը վերաբերում է պետության բոլոր գործառնությունների օբյեկտներին, դրանց առարկաներին, ունի ներքին ու արտաքին բաղադրատարրեր: Անվտանգության ապահովման գործունեությունը հիմնվում է պետության կողմից մշակված և ընդունված ազգային անվտանգության դոկտրինի կամ ռազմավարության վրա: Սովորաբար նման փաստաթղթերը ունենում են իրավական բնույթ, այսինքն՝ դրանք ընդունվում են պետության համապատասխան իրավասու մարմնի կողմից՝ սահմանված ընթացակարգով, և ենթակա են պարտադիր կատարման: Այդպիսի փաստաթուղթն իրավական է համարում նաև «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը, որի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 10-րդ կետի համաձայն՝ օրենքով պետք է սահմանվեն միմիայն ՀՀ ազգային անվտանգության հայեցակարգային դրույթները: Այսպիսով, անվտանգության հայեցակարգերը, բացի կազմակերպական, տեղեկատվական և այլ գործառնություններից, կատարում են նաև կարգավորիչ-նորմատիվային գործառնություն, այսինքն՝ դրա դրույթներն ունեն նորմատիվ-իրավական բնույթ, պարտադիր պետք է կատարվեն պետական այն բոլոր մարմինների կողմից, որոնք այս կամ այն կերպ մասնակցում են ազգային անվտանգության ապահովման գործին:

Հայաստանի երրորդ Հանրապետության հիմնադրման սկիզբն ազդարարեց 1990 թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագիրը: Այն՝ որպես քաղաքական-իրավական փաստաթուղթ, ժողովրդավարական, իրավական հասարակությունը սահմանում էր որպես Հայաստանի զարգացման ռազմավարություն և նախորոշում էր իրավական բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները: Հռչակագիրը, հայտարարելով հայկական պետության անկախության գործընթացի սկիզբը, ամրագրում էր նաև այն հիմքերը, ռազմավարական խնդիրները, պատմաքաղաքական նախադրյալները, որոնք ընկած էին անկախության քաղաքական-իրավական սկզբնավորման հիմքում:

Հռչակագիրը 5-րդ հոդվածում սահմանում էր երկրի անվտանգության ու պաշտպանության համար կարևոր խնդիրներ. *«Հայաստանի Հանրապետությունն իր անվտանգությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունն ապահովելու նպատակով ստեղծում է Գերագույն խորհրդին ենթակա սեփական զինված ուժեր, ներքին զորքեր, պետական և հասարակական անվտանգության մարմիններ: Հայաստանի Հանրապետությունն ունի ԽՍՀՄ սպառազինության իր մասնաբաժնի*

իրավունքը: Հայաստանի Հանրապետությունն ինքն է որոշում իր քաղաքացիների զինվորական ծառայության կարգը:

Այլ երկրների գործադիր իշխումները, նրանց ռազմական բազաները և շինությունները կարող են տեղաբաշխվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում Գերագույն խորհրդի որոշմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերը կարող են օգտագործվել միայն նրա Գերագույն խորհրդի որոշմամբ»:

Երկրի անվտանգության հետ կապված հարաբերությունների հիմնադիր իրավական կարգավորման համակարգը 1990 թ. դրությամբ, բացի «անկախության գործընթացի սկիզբն» ազդարարող Հռչակագրից, ներառում էր ՀԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրությունը, որն ուներ հիմնական օրենքի ուժ մինչև 1995 թ.: Փորձենք վերլուծել այդ փաստաթղթերի իրավակարգավորումները երկրի անվտանգության ռազմավարական պլանավորման և դրա կառավարման պետական կարևոր խնդրի տեսանկյունից:

ՀԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրության 4-րդ՝ «Արտաքին քաղաքական գործունեությունը և սոցիալիստական հայրենիքի պաշտպանությունը» գլխի 29 և 30 հոդվածները նվիրված էին հայրենիքի անվտանգության ու պաշտպանության հարաբերությունների կարգավորմանը, որը գրեթե բառացիորեն կրկնում էր դաշնային Սահմանադրության դրույթները⁸: Երկրի պաշտպանության խնդիրը ՀԽՍՀ Սահմանադրությունը դիտում էր «պետության կարևորագույն ֆունկցիա և ամբողջ ժողովրդի գործ»⁹: Սահմանադրությունը, բացի արտաքին հիմնական գործառույթի այդ ամրագրումից, սահմանում էր, որ պետությունն ապահովում է նաև երկրի անվտանգությունը: Սահմանադրության 30 հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում էր, որ երկրի անվտանգության ապահովման և դրա պաշտպանունակության ամրապնդման ասպարեզում պետական մարմինների, հասարակական կազմակերպությունների, պաշտոնատար անձանց ու քաղաքացիների պարտականությունները որոշվում են ՄՍՀՄ օրենսդրությամբ¹⁰:

Այսպիսով, խորհրդային սահմանադրական կարգավորումը երկրի պաշտպանության խնդիրը համարում էր պետության գործունեության

⁸ Քանի որ երկրի պաշտպանությունը դաշնության իրավասության ոլորտ էր, ապա 29 հոդվածը սկսվում էր «ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը համապատասխան ...» ձևակերպումով, իսկ 30 հոդվածը՝ «Հայկական ԽՍՀ-ն մասնակցում է...» երկրի անվտանգության ու պաշտպանունակության ապահովմանը: ԽՍՀՄ Սահմանադրության դրան համապատասխանող 32 հոդվածը սկսվում էր «Պետությունը ապահովում է...» բանաձևով (տե՛ս «Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Սահմանադրություն (հիմնական օրենք)», Եր., 1989, էջ 14, ինչպես նաև «Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության Սահմանադրություն (հիմնական օրենք)», ընդունված է 1978 թ. ապրիլի 14-ին, Եր., Հայաստան, 1987, էջ 14-15):

⁹ «Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետության Սահմանադրություն (հիմնական օրենք)», ընդունված է 1978 թ. ապրիլի 14-ին, էջ 15:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 15-16:

հիմնական և շատ կարևոր ուղղություն (գործառույթ): Բայց դրա հետ միասին, այն հասարակական-պետական կարևոր խնդիր էր համարում նաև երկրի անվտանգության ապահովումը՝ որպես պետության պարտականություն, որից բխում էր, որ երկրի զարգացման ռազմավարական և մարտավարական պլանավորման ու կառավարման գործընթացում անվտանգության հարցերը կարևոր գործոններ են, որոնց հետ պետք է հաշվի նստեին պետական մարմինները: Հետաքրքիր է, որ երկրի անվտանգության ապահովման գործում Մահմանադրությունը պարտավոր սուբյեկտ էր համարում նաև հասարակական կազմակերպություններին ու քաղաքացիներին: Այսպիսով, երկրի անվտանգության ապահովման խնդիրը կենսագործելու սահմանադրական-իրավական երաշխիք էր ծառայում Մահմանադրության 30 հոդվածի 2-րդ մասը, որը սահմանում էր, որ երկրի անվտանգության ապահովման ոլորտում պետական մարմինների, հասարակական կազմակերպությունների, պաշտոնատար անձանց ու քաղաքացիների պարտականությունները որոշվում են օրենսդրությամբ:

Այս համատեքստում «Անկախության հռչակագրի» պաշտպանությանը նվիրված 5-րդ հոդվածում լուծվում էին երկրի պաշտպանության գործառույթի իրավական ապահովման հարցերը, իսկ դրանում «անվտանգություն» հասկացությունն օգտագործված էր նեղ՝ ռազմական կամ պաշտպանական իմաստներով: Այս հանգամանքը պայմանավորված էր Հռչակագրի ընդունման պահի պատմական ժամանակաշրջանի առանձնահատկություններով, առաջին հերթին այն հանգամանքով, որ դեռևս կար Խորհրդային Միությունը: Առանց այդ էլ Հռչակագիրը ՀՀ-ին վերապահում էր իրավունքներ երկրի պաշտպանության հարցերում, որոնք Միության բացառիկ իրավասության ոլորտն էին: Այդ իրավագործությունները պետք է իրավաբանորեն նպաստեին սեփական գորամիավորումների անհապաղ ստեղծմանը՝ պայմանավորված դարաբաղյան ազատագրական պատերազմով: Ազգային անվտանգության վտանգների ու սպառնալիքների խնդիրները դեռևս սրված չէին:

Իրական անկախություն ձեռք բերելուց հետո միայն դրանք դարձան հրատապ ու արդիական: Նոր իրավիճակում առաջանում էր արդեն բուն հայաստանյան ազգային անվտանգության հայեցակարգի ռազմավարական պլանավորման ու դրա կենսագործման անհրաժեշտությունը: Այդ շատ կարևոր ու օբյեկտիվ խնդիրն ուներ ընթացիկ իրավական կարգավորման ու կառավարման կարիք, հատկապես որ անկախության պայմաններում ՀՀ-ն ձեռք բերեց իր ինքնիշխանությունից բխող բոլոր իրավագործությունները նաև երկրի անվտանգության ապահովման ոլորտում:

Փորձենք վեր հանել և պարզաբանել, թե ինչ փոփոխություններ կատարվեցին երկրի անվտանգության ապահովման քաղաքականության հիմնադիր օրենսդրական, ինչպես նաև ընթացիկ օրենսդրական և

ենթաօրենսդրական կարգավորման մեջ մինչև 1995 թ. Սահմանադրության ընդունումը:

Անկախություն ձեռք բերելուց հետո օրենսդիրն ընդունել է հիմնարար՝ սահմանադրական մի քանի օրենքներ՝ ««Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրին համապատասխան ընդունված օրենսդրական ակտերի մասին» սահմանադրական օրենքը (1990 թ. դեկ. 10), «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքը (1991 թ. սեպ. 25), «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքը» (1995 թ. մարտի 27)¹¹: Դրանցից անվտանգության ապահովման ոլորտի կարգավորմանը վերաբերող դրույթներ պարունակում էր միայն «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքը: Դրա 12 հոդվածը սահմանում էր, որ ՀՀ պաշտպանությունը և ազգային անվտանգության ապահովումը պետության և ժողովրդի հիմնական խնդիրներից են, և դրա իրականացման նպատակով ՀՀ-ն կազմակերպում է զինված ուժեր, ազգային անվտանգության մարմիններ և հայտարարում է ընդհանուր զինապարտություն:

Եթե այս դրույթները համեմատենք նախորդ խորհրդային իրավակարգավորումների հետ, ապա կնկատենք, որ դրանցում չկար իրավական բովանդակային նորամուծություն: Օրենքի հիմքում ընկած էր խորհրդային մոտեցումը, որը պաշտպանությունը և անվտանգության ապահովումը համարում էր պետության ու հասարակության (ժողովրդի) հիմնական խնդիր: Ընդ որում՝ հոդվածի բովանդակությունը հիմնականում վերաբերում էր պաշտպանության գործառույթին և ռազմական անվտանգության որոշակի կողմերին: Վերը նշեցինք, որ 1978 թ. սահմանադրական կարգավորումը անվտանգության ապահովման հարցում ուներ գոնե մեկ երաշխիք: Սահմանադրական օրենքը հրաժարվել էր դրանից:

Այսպիսով, անկախություն ձեռք բերելուց հետո Հայաստանի Հանրապետությունը հայտնվել էր աշխարհաքաղաքական, արտաքին և ներքին բավականին բարդ և խճճված իրավիճակում: Դրան գումարվել էին չհայտարարված պատերազմը և տնտեսական շրջափակումը: Այս իրավիճակում անհրաժեշտ էր զարգացման ռազմավարության մեջ ամրագրված նպատակների՝ ժողովրդավարության ու իրավականության կողքին ավելացնել նաև անվտանգությունը, կատարել ռազմավարական նպատակների վերադասավորում և դրանց տեղայնացում ընթացիկ օրենսդրության մեջ, ինչը, սակայն, տեղի չունեցավ:

Անվտանգության ապահովման ոլորտի հասարակական հարաբերությունները կարգավորելու հնարավոր ուղիներից էր ընթացիկ օրենսդրական գործունեությունը: Դրա միտումները վեր հանելու հա-

¹¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.)», ՀՀ Գերագույն խորհուրդ, Եր., 1995 թ., էջ 50, 177-179, 838:

մար փորձենք վերլուծել այն: 1991 թ. սեպտեմբերից մինչև 1995 թ. հուլիս օրենսդրական արմատական բարեփոխումների հիմնական ուղղություններն էին իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի որոշ տարրերի կենսագործումը, սեփականության և ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտի ազատական օրենսդրության ընդունումը, ԶԼՄ-ների ազատության օրենսդրական կարգավորումը, պետական իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով պատճառված վնասի հատուցում ստանալու իրավունքի օրենսդրական կարգավորումը, սոցիալական ոլորտի նոր օրենսդրության սահմանումը: Օրենքների այդ զանգվածից պաշտպանական ոլորտի հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղակիորեն առնչվում էին ընդամենը 5-ը¹², իսկ անվտանգության ապահովման ռազմավարական պլանավորումն ու դրա կառավարումը ընդհանրապես չունեին օրենսդրական ամրագրում: Այս փուլում ընդունված օրենքներից անուղղակիորեն անվտանգության ապահովմանն ուղղորտին էին վերաբերում միայն երեքը՝

1) «Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մասին» ՀՀ օրենքը (1 օգոստոսի, 1991 թ.), որի համաձայն՝ Նախագահը հանրապետության բարձրագույն պաշտոնատար անձն էր և գլխավորում էր հանրապետության գործադիր իշխանությունը: Այս կարգավիճակին համապատասխան՝ Նախագահը ճանաչվում էր զինվորական ուժերի գլխավոր հրամանատար, նշանակում էր զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը, նախագահում Անվտանգության խորհուրդը (հոդված 8),

2) «Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի մասին» ՀՀ օրենքը (19 նոյեմբերի, 1991 թ.), որի համաձայն՝ Գերագույն խորհրդի իրավասությունն այդ ոլորտում օրենսդիր ու վերահսկողական էր: Սույն օրենքի հոդված 10-ի 2-րդ կետի համաձայն՝ այն պետք է իրականացներ ազգային անվտանգությունն ապահովող հարաբերությունների օրենսդրական կարգավորումը: Սակայն Գերագույն խորհուրդն իր գործունեության ընթացքում նման բովանդակության որևէ օրենք չի ընդունել,

3) «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կազմի և կառուցվածքի մասին» ՀՀ օրենքը (4 դեկտեմբերի, 1991 թ.) առնչվում էր անվտանգության ապահովմանն ոլորտին, որովհետև կառավարության

¹² Դրանք են՝ «ՀՀ Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքը (9 դեկտ. 1991 թ.), «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զինծառայողների զինվորական կոչումների մասին» ՀՀ օրենքը (23 մարտի, 1992 թ.), «Հայաստանի Հանրապետության դատախազության համակարգում զինվորական դատախազություն ստեղծելու մասին» ՀՀ օրենքը (10 օգոստոսի, 1992 թ.), «Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգում զինվորական դատարան ստեղծելու մասին» ՀՀ օրենքը (10 օգոստոսի, 1992 թ.), «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական ապահովության մասին» ՀՀ օրենքը (7 հունվարի, 1993 թ.) («Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.)», էջ 196, 341, 396, 397, 453):

կառուցվածքի մեջ նախատեսում էր ազգային անվտանգության նախարարություն¹³:

Այսպիսով, անկախություն ձեռք բերած իրավական և ժողովրդավարական պետության կառավարման ձևը դարձավ նախագահական հանրապետությունը, որը պետության այլ ավանդական գործառույթների հետ միասին պետք է ապահովեր նաև երկրի անվտանգությունը: Կառավարման նման ձևում անվտանգության ապահովման ոլորտի հարաբերությունների կարգավորման և վիճակի ողջ պատասխանատվությունը մնում էր ՀՀ նախագահի վրա, այսինքն՝ նշված հարաբերությունների կարգավորման բեռը մնացել էր ենթաօրենսդրական մակարդակում՝ գործադիր իշխանության իրավասության ոլորտում: Սակայն այս շրջանի գործադիր իշխանության գործունեության ուսումնասիրությունը ևս վկայում է, որ ստեղծված ներքին ու արտաքին բարդ պայմաններում այն չկառուցեց ազգային անվտանգության կուռ ռազմավարություն և դրա հիմքով՝ պետական կառավարման ու իրավական կարգավորման համակարգ: Եթե դեռևս այն ժամանակ կատարվեր ոլորտի պատշաճ իրավական կարգավորում ու կառավարում, ապա մենք չէինք ունենա ազգային անվտանգության այսքան շատ սրված սպառնալիքներ ու վտանգներ:

Արված տեսական վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ պետության առջև կանգնած կարևորագույն խնդիրներից են երկրի անվտանգության ռազմավարական պլանավորումը, դրա իրավական ամրագրումն ու կառավարումը: Ազգային անվտանգության ապահովումը պետության գործառույթների համակարգում ոչ թե առանձին գործառույթ է, այլ միջգործառույթային, առանցքային նշանակության կարևոր խնդիր, որը վերաբերում է պետության բոլոր գործառույթների օբյեկտներին, ունի ներքին ու արտաքին բաղադրատարրեր:

ՀՀ անկախացումից հետո 1991-1995 թթ. իրավական քաղաքականության վերլուծությունը հաստատում է, որ ոչ օրենսդրական, ոչ ենթաօրենսդրական մակարդակներում չկատարվեց անվտանգության հիմքերով պետաիրավական համակարգի նորմատիվ կարգավորում: Կառավարման նախագահական ձևն ապահովեց կառավարման ընթացիկ խնդիրների հարաբերականորեն արագ ու օպերատիվ լուծում, սակայն չկարողացավ վերածվել անվտանգության հայեցակարգի վրա կառուցված, օրենքներով կարգավորված ռազմավարական պլանավորման և կառավարման համակարգի:

Բանալի բառեր – գործառույթ, խնդիր, անվտանգություն, պաշտպանություն, անվտանգարանություն, գործառույթների տեսություն, անվտանգության հայեցակարգ, անվտանգության պլանավորում, կառավարում

¹³ Այդ օրենքները տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.)», ՀՀ Գերագույն խորհուրդ, Եր., 1995, էջ 158-162, 189-194, 194-195:

АРТУР ВАГАРШЯН – Проблемы правового регулирования и управления на основе концепции безопасности в Республике Армения в 1990-1995 гг. – Одна из важнейших задач, стоящих перед государством, – это стратегическое планирование его безопасности, её правовое закрепление и управление. Обеспечение национальной безопасности является не функцией, а важнейшей межфункциональной задачей государства, затрагивающей все его функции.

Анализ правовой политики в 1991–1995 гг. показывает, что после приобретения независимости в стране ни на законодательном, ни на подзаконном уровне не осуществлялось основанное на безопасности нормативное регулирование государственно-правовой системы. Президентская форма правления обеспечивала относительно быстрое и оперативное решение текущих задач управления, но не создала концепцию безопасности и построенную на её основе систему стратегического планирования и управления.

Ключевые слова: *функция, задача, оборона, теория функций, концепция безопасности, планирование безопасности, управление*

ARTHUR VAGHARSHYAN – Issues of Legal Regulation and Administration of the National Security Concept of the Armenian Republic Between 1990-1995. – Strategic planning of national security, its legal entrenchment and administration is one of the most important tasks of the state. Within the system of state functions the provision of national security is not a separate function; rather it is an inter-functional issue, an important one of pivotal importance, which relates to all the objectives of state functions and has inner and outer components.

The analysis of legal policy confirms that after the independence of the Republic of Armenia, between 1991-1995 there was no security-based normative regulation of the state and legal system; neither on legislative nor on by-laws levels. The presidential governance form secured the relatively quick and operative solution for daily administrative problems, but it didn't transform to a strategic planning and administration system based on a security concept.

Key words: *Function, task, security, defense, securitology, theory of functions, security concept, security planning, administration*